

І. Бей

Інститут мовознавства Словацької академії наук

В. Шмуліна

Запорізький національний університет

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕННЯ БОГЕМІЗМІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

Пристосування іншомовного слова до фонетичної системи мови-реципієнта обов'язково супроводжується пристосуванням лексеми до її графічної системи. Чеська та українська мови використовують різні графічні системи, бо належать до мов з різними системами писемності, тому в українській мові спостерігається обов'язкове «переоформлення» запозичень відповідно до графічної системи української мови. Іншомовні слова, що не були відтворені кирилицею, розглядалися як «іншомовні вкраплення».

Українці, що вже понад півтора роки перебувають в чеськомовному середовищі встановили певні, більш-менш постійні співвідношення між окремими елементами обох фонетичних систем та підміняють фонемами чеські мови найбільш подібними українськими фонемами, тобто відбувається фонетична субституція. Оскільки особі, що недавно вивчає іноземну мову, не завжди ясно, який саме звук рідної мови найближчий до імітованого іншомовного звука, ступінь точності відтворення запозиченого слова великою мірою залежить від ступеня двомовності запозичуючих осіб та рівня їхньої освіти, оскільки правописи обох мов виходять з принципово подібних правил.

Як приклад можна навести наголос на перший склад, подовження деяких голосних, специфічний звук *рж* (*ř*), спливання в одному звуці старослов'янських *ы* та *и*, а натомість розрізнення м'якого та твердого *і* (йдеться про те, чи пом'якшує цей звук попередній приголосний, у чеській графіці, відповідно, *і* та *у*).

Утім, зміни вимови власне українських слів під впливом фонетичної системи чеської мови винесені тут не розглядаються, оскільки матеріалом для аналізу є друковані пости в соціальних мережах, де не відображаються особливості вимови співрозмовників.

Тим не менш, розглянемо фонетичні зміни, що відбуваються у запозиченнях з чеської.

У кириличному записі чеських слів жодного разу не була якимось чином (наприклад, подвоєним написанням букви) позначена довгота голосної. Утім, написання довгих голосних в чеській мові засвоюється українцями в останню чергу.

Чеські м'які звуки *s, ě, ž, ť* зазвичай «твердіють»: *живность* < *živnost*, хоча якщо наявність довгого *í* в закінченнях іменників зазвичай зберігає чеську м'яку вимову: *главні надражі* < *hlavní nádraží*.

Суфікс *-ost-* може передаватися як з пом'якшенням (див. попередній приклад), так і без: *поготовост*.

Суфікс слів жіночого роду *-n-a* може передаватися з пом'якшенням: *обітовня* < *ubytovna* (за моделлю *лікарня*), або без: *покладна* < *pokladna*.

Оскільки розрізнення чеських *i* та *y* є суто орфографічним, що ніяк не відображається на вимові (крім позиції після *d, t, n*), ці букви можуть передаватися українською як через *i*, так і через *u* навіть в однокорінних словах: *обитовані* < *ubytováni*, *обітовня* < *ubytovna*.

Чергування *o* в закритому складі з *i* не зафіксовано: *живность* < *živnost*, *поготовность* < *pohotovost*, *одвоз* < *odvoz*.

Протетичне *v*, котре часто вимовляється на початку слів, що починаються з *o* (наприклад, *odvoz* читається як [vɔdvos]), але зазвичай не пишеться, в запозиченнях не зафіксовано: *odvoz* > *одвоз* замість очікуваних **водвоз*, **одвіз* чи **відвіз*.

Чеське неповноголосся, зазвичай, зберігається: *віза дочасної охрани* < *vízum dočasné ochrany*, *здравотка* < *zdravotka*, *нагласитися* < *nahlásit se*, *главні надражі* < *hlavní nádraží*, хоча *дочасна охорона* < *dočasná ochrana*. Зафіксовано цікавий випадок «вторинного українізуючого повноголосся»: *надережі* < *nádraží* замість очікуваного **надорожі*.

Ще один випадок українізації чи, скоріше, повернення спільнослов'янської голосної відбулося в *чужинська поліція* < *sizinecká policie* (також частий варіант *чужинецька поліція*). Йдеться про те, що в чеській мові звук *u* після м'яких приголосних переходить в *i*, наприклад, *lidé*, *Lidmila*, *jih*, *naši dceru* (знах. відм.). Наведений

приклад також цікавий поверненням звуку *ч* замість нерегулярного рефлексу *с* старослов'янського *ч* та *ж* замість *з* зі старослов'янського *жд*.

Звук *ř*, котрий етимологічно відповідає пом'якшеному *p'*, може або «прояснюватися», втрачаючи свій фрикативний складник і повертаючи собі м'якість: уряд *праці* < *úřad práce*. У позиції перед голосною переднього ряду м'якість не повертається: *пресчаси* < *přesčasy*. З іншого боку, зокрема в географічних назвах, *ř* може втрачати дрижачий складник, перетворюючись на чисте *ж* (після глухих – на *ш*): *Бжезінки* < *Březinky*, *Пшеров* < *Přerov*.

Попри те, що чеська мова послідовно розрізняє експлозивний та фрикативний дзвінки задньоязичні звуки (*g* та *h*), що відповідають українським *г* та *г*, в жодному із записів буква *г* не використовувалася. Одного разу зафіксовано навіть передавання чеського *h* через *х*: *рохлик* < *rohлік*.

Латинському закінченню *-ia* в чеській мові відповідає *-(i)e*, тоді як в українській мові – *-ія*. У досліджуваних текстах можна натрапити на обидва варіанти одного й того ж слова: *кауце* та *кауція* < *kauce*.

Закінчення чеських прикметників твердого типу відмінювання (котрий є дуже подібний до українського) зазвичай замінюються українськими відповідниками: *платний* < *platný*, *значковий* < *značkový*. У прикметниках м'якого типу відмінювання може зберігатися чеське *i* (із втратою довготи): *зубні поготовост* < *zubní pohotovost*; закінчення може повністю українізуватися як за м'яким типом: *ранній* < *ranní*; так і за твердим: *доправний поднік* < *dopravní podnik*.

Проведений аналіз показує, що переважає «мотивована» запозичена лексика. Чеські слова при цьому можуть частково українізуватися, але зазвичай українізація відбувається непослідовно, тому одна і та сама лексема може зберігати як характерні чеські фонетичні ознаки (наприклад, неповноголосся), так і набувати певні українські (наприклад, пом'якшення звуку *с* в спільному суфіксі *-ськ-*). При цьому користувачі воліють максимально використати спільну слов'янську основу обох мов, через це поширеним є семантичний тип засвоєння, коли в наявного українського слова розширюється значення або відновлюються

у свідомості якісь застарілі чи окраїнні значення, котрі в чеській мові є ядерними.

Запозичення, спричинені прагматичними потребами мовлення українців в Чеській Республіці, якомога точніше відображають зміни, котрими ці запозичення були викликані.

Переважає частина цих слів частково асимілюється, пристосовуючись із різною швидкістю до орфографічних та морфологічних норм української мови. Відповідно, лексика засвоюється найшвидше, тоді як зміни на рівні синтаксису чи морфології відбуваються набагато повільніше.

У процесі адаптації запозичення переважно підпорядковуються фонетичним, графічним та граматичним закономірностям української мови. Тим не менш, вони можуть зберігати певні особливості, що відрізняють українську та чеську мови в наслідку розбіжностей в історичному розвитку.

Чеські слова в текстах мігрантів можуть частково українізуватися, але цей процес відбувається непослідовно, тому лексема може одночасно мати ознаки обох мов. Користувачі максимально використовують спільну лексику, через це поширеним є семантичний тип засвоєння. Частими способами засвоєння є калькування чеських конструкції, при чому як в частині лексики, так і дієслівного керування, нове морфологічне оформлення запозичень.

Причини запозичень в умовах проксимальної інтерференції можуть бути як об'єктивні (наявність лаун, складність підшукати український відповідник), так і суб'єктивні (забування конкретним мовцем українського відповідника, «автоматичне» використання чеських слів, користувач може вважати, що якщо термін було перекладено українською, адресати не завжди зможуть співставити перекладене слово з оригінальним).

Література

1. Гаудіо С. Д. Українська мова в Італії : соціолінгвістичні аспекти. *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 202–208.
2. Загоруйко Л. О., Гут Н. В. Мовна інтеграція мігрантів: на прикладі країн Західної Європи. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2020. Вип. 32. С. 85–94.
3. Ровенчак О. А. Етнічні й мовні ідентичності та практики українських мігрантів до Польщі та Греції. *Соціальна психологія*. 2011. № 6 (50). С. 97–106.

4. Ровенчак О. А., Володько В. В. Мовні та етно-національні особливості третьої та четвертої хвиль української імміграції у США. *Вісник Одеського національного університету*. 2017. Т. 22. Вип. 1 (27). С. 66–82.

5. Сімонок В. П. Процеси освоєння іншомовних запозичень лексико-семантичної системи української мови. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 38. С. 43–50.

6. Смирнова Л. Д. До проблеми запозичених та іншомовних слів. *Наукові праці*. 2009. Т. 119. Вип. 106. С. 72–76.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-372-2-3>

Л. Бойко

Запорізький національний університет

ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ІМЕННИКІВ PLURALIA TANTUM НА -АКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XX – ПОЧ. XXI СТ.

Формант **-аки** виник шляхом лексикалізації утворень із давнім суфіксом **-акъ** у формі множини. Останній деякі дослідники вважають давньоіндоевропейським архаїзмом [3, с. 52], інші – порівняно недавнім утворенням [4, с. 329] з тієї причини, що значення суфікса **-акъ** розвинулося значною мірою самостійно в кожній слов'янській мові [2, с. 41]. Суфікс **-ак** міг приєднуватися до основ дієслів (рідко) або прикметників на **-і-**, що створило передумови для розширення **-акъ** елементом **-і-** (> **j**). Новий суфікс **-јакъ** набув значного поширення, сліди суфіксального **-j-** зберігаються в кінцевому приголосному твірної основи: *голяк, вишняк, березняк* тощо. У давньоруськоукраїнській мові дериватів із цим формантом зафіксовано небагато. Він набув значної продуктивності після XI–XIII ст. [1, с. 101–106].

Лексикалізація граматичної форми множини суфікса **-ак**, у результаті чого деривати з ним перейшли до іменників *pluralia tantum*, відбулася в новій українській мові. В обстежених текстах XX – поч. XXI ст. виявлено кілька десятків плоративів, які